

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Πόσο νεωτερικό είναι το ελληνικό κράτος;
Η αντιφατική πορεία από τον βαλκανικό περίγυρο στο ευρωπαϊκό
περιβάλλον

*

Greece: a modern state?

Trajectories from the Balkan milieu to the European integration

Δημήτρης Π. Σωτηρόπουλος

*(αναπλ. καθηγητής Σύγχρονης Πολιτικής Ιστορίας,
διευθυντής του ΠΜΣ «Διακυβέρνηση και Επιχειρηματικότητα»,
αρχισυντάκτης της «Νέας Εστίας»)*

Το πρωτείο της ιστορίας

- Τέσσερις είναι οι βασικοί παράγοντες που καθορίζουν τις σχέσεις κεντρικού κράτους και περιφέρειας στη νεωτερικότητα:
 1. Το βάρος της ιστορίας (path dependence),
 2. Η κουλτούρα που διαποτίζει τους θεσμούς κι εν γένει τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς,
 3. Τα αιτήματα της συγκυρίας και οι τυχόν εξωτερικές πιέσεις για αλλαγή ή προσαρμογή
 4. Η θέση και η δράση των ελίτ

Το πρωτείο της ιστορίας

- Από τους 4 αυτούς παράγοντες, που διαπλέκονται μεταξύ τους ώστε να δώσουν τον τελικό χαρακτήρα ενός κράτους, το μεγαλύτερο ειδικό βάρος το έχει ο παράγων ιστορία.
- Αποτελεί τον καταλύτη που κάνει το «μείγμα» να παίρνει τη μία ή την άλλη (ιστορική) μορφή, κάθε φορά
- Αυτό αφορά ιδίως εθνικά κράτη όπου έχουν φορτίσει συναισθηματικά και ιδεολογικά με έντονο τρόπο το παρελθόν τους, για λόγους αντικειμενικούς και υποκειμενικούς

Το πρωτείο της ιστορίας

- Με όρους ιστορικούς, οι γνωστοί μπρωντελικοί νόμοι της μέσης διάρκειας υποτάσσουν στη λογική τους τους πολιτικούς νόμους της βραχείας διάρκειας.
- Φυσικά, η πολιτική ως παράγοντας αλλαγής δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Το κράτος ιδιαίτερα του 20^{ου} αιώνα είναι ένα κράτος οiwνεί μεταρρυθμιστικό, ανεξαρτήτως ιδεολογικού πρόσημου.

Οι παράγοντες της αλλαγής

- Εδώ υπεισέρχεται πρώτον, ο παράγων ιστορία: η συγκρότηση ισχυρού κεντρικού κράτους από τα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας, έχει να αντιπαλέψει την αντίσταση των τοπικισμών, τις τοπικές πατρωνίες και φατρίες που είναι πολύ ισχυρές το 19^ο αι.
- Δεύτερον, ο παράγων κουλτούρα: η κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα είναι διαχρονικά ακριβώς ο φατριασμός σε τοπικό επίπεδο και ο αυταρχικός πατερναλισμός στο κεντρικό επίπεδο. Ταυτόχρονα όμως και η συνεχής επιδίωξη της «προόδου», της βελτίωσης των όρων ζωής

- Τρίτον, ο παράγων συγκυρία: η ανάγκη ομογενοποίησης (αλλά και ελέγχου) της επικράτειας και του πληθυσμού, καθώς η διαδικασία επέκτασης του εθνικού κράτους («Μ. Ιδέα») θα διαρκέσει για πάνω από έναν αιώνα, από την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους. Μετά το 1940, η χώρα θα ενταχθεί στο δυτικό γεωπολιτικό στρατόπεδο.
- Τέταρτον, οι ελίτ: πρόκειται για ηγετικές ομάδες που από την ίδια την επανάσταση είναι διχασμένες ανάμεσα στον εξευρωπαϊσμό και τον ελληνικό εξαιρετισμό, και είναι άλλοτε φορείς εκσυγχρονισμού άλλοτε φορείς αντίδρασης μεγάλων αντιφάσεων

Μια θεμελιώδης αντίφαση

- Το ελληνικό κράτος ήταν πολύ προχωρημένο για να είναι βαλκανικό και «υπο-ανάπτυκτο» για να είναι δυτικο-ευρωπαϊκό.
- Ήταν ένα μετα-οθωμανικό κράτος που δεν είχε εκ των πραγμάτων καμία σχέση με τις ιστορικές τροχιές των υπολοίπων γειτονικών, ιδίως μετά τους βαλκανικούς πολέμους όπου επέλεξε οριστικά διαφορετικό γεωπολιτικό προσανατολισμό.
- Αλλά ήταν ένα γεωπολιτικά και οικονομικά εξαρτημένο από τους ξένους προστάτες του κράτος, που δεν θα μπορούσε να προασπιστεί την ανεξαρτησία του χωρίς έξωθεν προστασία, τουλάχιστον τον 19ο αιώνα, με πολλές χρεοκοπίες ήδη στο ενεργητικό του (7 πτωχεύσεις σε όλη την ιστορία του) και με αδύναμους πολιτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς θεσμούς

Ένα νόμισμα με δύο όψεις

- Ανάλογα με το ιστορικό μας παρατηρητήριο, καταλήγουμε σε διαφορετικά συμπεράσματα, τα οποία ωστόσο είναι και τα δύο βάσιμα και αληθή
- Αν επιλέξουμε να διαβάσουμε αυτή την ιστορία από το παρελθόν στο παρόν, εξελικτικά, προκύπτει ότι το ελληνικό κράτος είναι η πιο επιτυχημένη εκδοχή μετα-οθωμανικού κράτους και μάλιστα με διαφορά.

Ο διαρκής αλλά ασταθής εκσυγχρονισμός

- Προκύπτει επίσης ότι πρόκειται για ένα κράτος σε διαρκή διαδικασία εκσυγχρονισμού συντονισμένο με τα τεκταινόμενα στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα,
- σε μια πορεία ασφαλώς με πισωγυρίσματα.

Προσωρινό συμπέρασμα

- ο εξευρωπαϊσμός στην Ελλάδα δεν λειτουργεί ως το αντίπαλο δέος της παράδοσης, δεν υπάρχει μια τέτοια διάζευξη.
- Αντιθέτως υπάρχει ένας συγχρωτισμός μέσα στον ίδιο θεσμό, στο ίδιο υποκείμενο

Εξαρθρωμένος κορπορατισμός

- Το μοντέλο του λεγόμενου εξαρθρωμένου κορπορατισμού που επικαθόρισε τις σχέσεις κράτους και κοινωνίας στην περίοδο της μεταπολίτευσης.
- Στο σχήμα αυτό, η κοινωνία των πολιτών κατακερματισμένη όπως ήταν σε απειράριθμες επαγγελματικές ομάδες και συντεχνίες, πρωτίστως του δημοσίου αλλά και του ιδιωτικού τομέα, δημιουργούσε ένα πλέγμα αμοιβαίων συμφερόντων με το εκάστοτε κυβερνών κόμμα, το οποίο οδηγούσε σε ευνοιοκρατικές αποφάσεις και διατάξεις για τη μία ή την άλλη ομάδα, σε ένα κλίμα αμοιβαίας συναλλαγής οριζόντιας πελατειακής λογικής.
- Το ίδιο μπορούσε να συμβαίνει και με μεμονωμένα επιχειρηματικά συμφέροντα που μπορεί στο όνομα των επιδιώξεών τους να ασκούσαν και πιέσεις σε συνθήκες μηντιακής διαπλοκής, όπως έχει καθιερωθεί να λέγεται.

Ανθρωπολογικές σταθερές

- Ο φόβος της νέας εποχής, στο τέλος του 20^{ου} αι. αντίστοιχος με έναν τρόπο με τους φόβους στα τέλη του 19ου αιώνα, όπως τους έχει αναδείξει και περιγράψει η ιστορικός Ρένα Πατρικίου,
- όταν και τότε ο κόσμος βίωνε μια πρώτη μορφή «παγκοσμιοποίησης» και ανοίγματος του κόσμου, δηλ τη στενότερη αλληλεπίδραση των εθνικών κρατών στην παγκόσμια σκακιέρα (το όχημα ήταν εκεί ο ιμπεριαλισμός),
- φαίνεται ότι πατά σε μια ανθρωπολογική σταθερά των αγροτικών και μετά-αγροτικών κοινωνιών που λέγεται οικογενειακός αμοραλισμός (amoral familism, ο όρος από τον Edward Banfield) και δυσκολία συνεργασίας, άρα και εμπιστοσύνης στον ξένο (Σένετ).